

ВІДЗИВ

офіційного опонента, доктора наук з фізичного виховання та спорту, професора Пангелової Н.Є. на дисертаційну роботу Марченко Оксани Юріївни за темою «Теоретико-методологічні основи гендерного підходу до формування аксіологічної значущості фізичної культури у школярів», подану до захисту на здобуття наукового ступеня доктора наук з фізичного виховання та спорту за спеціальністю 24.00.02 – фізична культура, фізичне виховання різних груп населення

Актуальність теми. В умовах сьогодення для України особливого значення набуває питання реалізації гендерного підходу до навчання й виховання підростаючого покоління. В останній час гендерні аспекти дитинства та юнацтва привертають увагу фахівців різних наукових напрямів – педагогіки, психології, нейропсихології, медицини. У науковій літературі констатуються відмінності між хлопчиками та дівчатками, юнаками й дівчатами у темпах та якості інтелектуального розвитку, емоційної реактивності, мотивації діяльності та оцінки досягнень, у поведінці. Спеціальні дослідження спрямовані на виявлення природи цих відмінностей, які, на думку вчених, є відображенням або універсально-біологічних, або біосоціальних закономірностей. Відомо, що гендерні відмінності виникають у дітей з раннього віку. Це виявляється у спілкуванні з дорослими, однолітками, у різній ігровій діяльності. В процесі дорослішання ці гендерні відмінності стають більш виразними, що впливає на якість, стиль навчання, емоційно-вольову сферу особистості.

У цьому зв'язку актуалізується пошук найбільш ефективних підходів до вдосконалення освітнього процесу (в тому числі – фізичного виховання) у закладах загальної середньої освіти відповідно до вікових, статевих та індивідуальних особливостей школярів. Одним з шляхів оптимізації

навчання й виховання учнів в процесі занять фізичними вправами є застосування гендерного підходу як необхідного компонента успішної соціальної адаптації підлітків і молоді.

У теперішній час з'явилась низка досліджень, присвячених гендерній проблематиці. Зокрема, гендерні особливості формування мотивації до занять фізичним вихованням у студентів досліджувала О.О. Біліченко (2014); організаційно-методичні засади гендерного виховання учнів основної школи на уроках фізичної культури були визначені І.В. Євстігнєєвою (2012); гендерні особливості фізичного виховання підлітків були предметом дисертаційного дослідження О.В. Фашук (2011).

Однак найбільш важливим є вивчення складників системи ціннісних орієнтацій особистості, що детермінують формування фізичної культури людини й соціуму. Вчені (Т.Ю. Круцевич, 2015; Т.В. Імас, 2015; О.В. Андрєєва, 2018) наголошують, що у фізичному вихованні дітей, підлітків і молоді необхідно застосувати не лише біологічний підхід, що ґрунтується на статевому диморфізмі, але й гендерний, який припускає, що різниця в поведінці, сприйнятті, ціннісних орієнтацій чоловіків і жінок визначаються не стільки фізіологічними особливостями, скільки соціальними умовами, вихованням і культурними традиціями регіону проживання. Це обумовлює необхідність обґрунтування й розробки теоретико-методичних засад гендерного підходу у формуванні ціннісних орієнтацій підростаючого покоління до занять фізичного культурою.

Вищевикладене дозволяє говорити про те, що тема дисертаційного дослідження Марченко Оксани Юріївни є актуальною та своєчасною.

Зв'язок роботи з науковими планами, темами.

Дисертаційну роботу виконано відповідно до Зведеного плану НДР у сфері фізичної культури і спорту на 2011-2015 роки за темою 3.1 «Удосконалення програмно-нормативних основ фізичного виховання в навчальних закладах» (№ держреєстрації 0111U001733), та згідно тематичного плану наукових досліджень та розробок, що виконуються за

рахунок коштів державного бюджету МОН на 2016-2019 рр. за темою «Історичні та організаційно – методичні засади формування гендерного підходу у фізичному вихованні дітей, підлітків і молоді» шифр 1.2Ф. (№ державної реєстрації 0117U002386).

Автору, як відповідальному виконавцю теми, належить ідея даного дослідження, самостійно визначені мета та завдання дослідження, його програма, наукове обґрунтування та розробка концепції гендерного підходу у фізичному вихованні школярів.

Ступінь обґрунтованості наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації, їх достовірність і новизна.

Результати дослідження мають об'єктивний характер за кількістю досліджуваних, адекватністю застосованих методів дослідження встановленим завданням.

– Для вирішення завдань науково-дослідницької роботи було використано **комплекс методів:** теоретичні (аналіз, порівняння, узагальнення, систематизація, теоретичне моделювання) проводились з метою узагальнення досвіду науковців, які займаються вивченням проблеми гендерного підходу у навчанні та вихованні, сучасних підходів до розвитку та вдосконалення системи фізичного виховання та визначення проблемного поля дослідження;

– педагогічні (спостереження, констатувальний експеримент із застосуванням інструментальних методик, педагогічне тестування) проводились з метою вивчення умов організації фізичного виховання у закладах загальної середньої освіти, поведінки школярів на заняттях фізичною культурою, їхньої взаємодії з учителем фізичної культури, визначення рівня фізичної підготовленості школярів 5-11 класів, реакції організму юнаків і дівчат на фізичне навантаження;

– соціологічні (неформалізовані бесіди, опитування, анкетування) проводились з метою визначення спортивних інтересів, уподобань, мотивів до занять руховою активністю у навчальний та позанавчальний час;

– психолого-діагностичні (опитувальник Є. В. Боченкової «Самоопис фізичного розвитку», модифікована методика М. Рокича «Ціннісні орієнтації», методика Ю. М. Орлова «Потреба у досягненнях», методика І. М. Юсупова «Експрес-діагностика емпатії», опитувальник С. Бем «Маскулінність – фемінінність») проводились для визначення особливостей впливу індивідуальних гендерних характеристик школярів на формування їх мотиваційної сфери, які дозволили визначити психологічну стать школярів (маскулінність, фемінінність, андрогінність);

– метод експертної оцінки (опитування за допомогою експертного листа) проводився з метою виявлення думок фахівців, які працюють в сфері фізичної культури і спорту (вчителі фізичної культури закладів загальної середньої освіти (ЗЗСО)), щодо оптимізації системи фізичного виховання школярів шляхом впровадження гендерного підходу у навчальний процес з фізичного виховання;

– загальноприйняті методи математичної статистики з розрахунком середніх арифметичних величин ($\bar{x}$), середнього квадратичного відхилення (S). Розраховувався коефіцієнт кореляції рангів Спірмена та проводились факторний, кореляційний та кластерний аналізи. При кореляційному аналізі використовувався лінійний коефіцієнт кореляції Пірсона та матриця парних коефіцієнтів кореляції. При факторному аналізі використовувався метод головних компонент. При кластерному аналізі використовувався метод ієрархічної кластеризації та метод кластеризації k-середніх. Усі розрахунки виконувалися в програмі SPSS 17.0. Всі дані оброблялись на персональному комп'ютері з використанням пакету стандартних програм (Excel – 2007; Statistica – 10.0)

Мета дослідження – теоретично та методологічно обґрунтувати концепцію гендерного підходу у фізичному вихованні школярів для формування аксіологічної значущості індивідуальної фізичної культури.

Завдання роботи:

1. Окреслити проблемне поле наукових досліджень крізь призму

гендеру в умовах реформування системи фізичного виховання дітей, підлітків і молоді.

2. Дослідити динаміку мотивації до занять руховою активністю школярів різних вікових груп та відмінності їх мотивів, інтересів, потреб, ціннісних орієнтацій у сфері фізичної культури і спорту у віковому та статевому аспектах.

3. Дослідити особливості та відмінності самооцінки фізичного розвитку школярів у статевому та віковому аспектах та визначити фактори, що впливають на формування цінностей індивідуальної фізичної культури підлітків у процесі шкільної освіти.

4. Вивчити взаємозв'язок між потребово-мотиваційною сферою та психологічною статтю (фемінінність, маскулінність, андрогінність) школярів та визначити гендерні особливості формування аксіологічної значущості фізичної культури.

5. Обґрунтувати передумови та розробити концепцію гендерного підходу у фізичному вихованні школярів для визначення адекватних організаційно-педагогічних умов формування цінностей індивідуальної фізичної культури юнаків і дівчат.

Наукова новизна отриманих результатів

Уперше:

- розроблено концепцію гендерного підходу у фізичному вихованні школярів, в основу якої покладено теоретичні, методологічні засади та емпіричні дослідження формування аксіологічної значущості фізичної культури у віковому, статевому та гендерному аспектах. Структурними складовими концепції є: передумови її розробки (біологічні, психологічні, соціально-культурні, особистісні), компоненти (когнітивний, мотиваційний, діяльнісний, аксіологічний, інтегративний), організаційно-педагогічні чинники та умови впровадження, критерії ефективності (мотиваційний, діяльнісний, результативний), умови реалізації впровадження концепції через

гендерний підхід у фізичному вихованні школярів;

- теоретично обґрунтовано потребу виокремлення і трактування гендерного підходу як дефініції в політичному, громадському, соціальному середовищах, указано на його значення для фізичного виховання і спорту та запропоновано для використання в дослідженнях новий термін, що дозволяє його характеризувати як міждисциплінарне та крос-секторальне поняття, екстрапольоване, взаємопов'язане та відповідне розвитку фізичної культури та спорту в країнах розвиненої демократії;

- визначено критичні періоди зниження і підвищення мотивації підлітків до занять спеціально-організованою руховою активністю. Підкреслено, що в юнаків зниження мотивації простежується з 7-го до 8-го класу, а підвищення – з 9-го до 11-го класу; у дівчат період зниження мотивації припадає на 7-й та 10-й класи, а підвищення – на 11-й клас. Структурними компонентами формування мотивації школярів до занять фізичними вправами є потреба в досягненні успіху, особисті цінності, самооцінка фізичного розвитку, які є залежними факторами та мають тенденцію до змін у ті ж самі періоди;

- структуровано моделі особистісних психосоціальних характеристик поведінкових реакцій школярів у різні вікові періоди, які характеризуються відмінностями за віковою та статевою належністю;

- визначено ціннісні орієнтації індивідуальної фізичної культури юнаків і дівчат різних вікових груп, згідно з якими пріоритетними якостями фізично культурної особистості для юнаків є людина, котра володіє руховими навичками в різних видах спорту та підтримує власне фізичне здоров'я на високому рівні, а для дівчат – та, яка дотримується здорового способу життя, прагнучи гармонійності фізичного та духовного розвитку;

- виокремлено фактори, які стимулюють та лімітують мотиваційну складову школярів щодо занять фізичною культурою і спортом у віковому, статевого та гендерному аспектах;

- запропоновано чотири моделі самооцінки фізичного розвитку у

віковому, статевому та гендерному аспектах, що характеризуються суттєвими відмінностями і свідчать про формування різних ціннісних орієнтирів в індивідуальній фізичній культурі підлітків, які треба враховувати в організації процесу фізичного виховання.

Набула подальшого розвитку система оцінки за індексом IS психотипу особистості та визначені нові межі градації тесту Сандри Бем «Маскулінність – фемінінність», згідно з якими повною мірою відображаються всі значення досліджуваного параметру.

Доповнено й розширено дані щодо визначення сформованості ієрархічної структури ціннісних орієнтацій юнаків і дівчат, встановлено відмінності в диференціації цінностей (уміння учнів робити ціннісний вибір) з урахуванням вікових і статевих особливостей школярів.

Дістали подальшого розвитку положення щодо значення гендерної освіти вчителів фізичної культури у сфері вдосконалення професійної компетентності для підвищення результативності їхньої діяльності, зокрема розуміння гендеру як комплексу біологічних, соматичних, соціокультурних та поведінкових характеристик особистості для створення адекватних умов щодо прояву фізичних здібностей юнаків і дівчат в процесі фізичного виховання.

Практичне значення обумовлене декількома основними положеннями.

Теоретичні основи дисертаційної роботи, висновки і рекомендації є підґрунтям нової навчальної дисципліни «Особливості гендерного підходу у фізичному вихованні школярів» для студентів ступеня «бакалавр» за спеціальністю 014.11 Середня освіта (Фізична культура) в обсязі 3-х кредитів для вільного вибору. Навчальну дисципліну розроблено за матеріалами, що викладені у підручнику «Теорія і методика фізичного виховання» (2017 р.) (Том 1, Глава 4) та результатах емпіричних досліджень.

На основі теоретичних положень дисертаційного дослідження, з метою впровадження гендерного підходу у фізичне виховання школярів закладів

загальної середньої освіти України розроблено методичні рекомендації для вчителів фізичної культури «Особливості впровадження гендерного підходу у фізичному вихованні школярів», які рекомендуються до практичного використання під час проведення занять з фізичного виховання та можуть бути використані в освітньому процесі викладання курсів підвищення кваліфікації вчителів фізичної культури.

Апробований у дослідженні методичний інструментарій може стати основою перевірки якості впровадження гендерного підходу в процес фізичного виховання школярів.

Теоретичні положення матеріалів дисертаційної роботи та практичні рекомендації впроваджено у навчально-виховний процес Національного університету фізичного виховання і спорту України (акт впровадження від 31.01.2019 р.), Вищого державного навчального закладу України «Українська медична стоматологічна академія» (акт впровадження від 28.01.19 р.), Національної академії Державної прикордонної служби України імені Богдана Хмельницького (акт впровадження від 25.01.19 р.), Федерації тхеквондо Полтавської області (акт впровадження від 18.09.2018 р.), управління у справах сім'ї, молоді і спорту виконавчого комітету Полтавської міської ради (акт впровадження від 17.10. 2017р.), департаменту освіти м. Кременчук (акт впровадження від 17.10. 2017р), управління освіти Виконавчого комітету Полтавської міської ради (акт впровадження від 17.01.19 р.), гімназії № 17 Полтавської міської ради (акт впровадження від 17.05.2017 р), спеціалізованої школи № 17 м. Києва, (акт впровадження від 29.01.19 р.), благодійної організації «Фонд Кличко» (акт впровадження від 14.01.19 р.). Також результати дослідження використані у діяльності Підкомітету з питань гендерної рівності і недискримінації Комітету Верховної Ради України з прав людини, національних меншин та міжнаціональних відносин (акт впровадження від 22.07.2018 р.).

Апробація результатів дослідження, повнота їх викладу в опублікованих працях. Основні положення дисертації та матеріали досліджень, пов'язаних з її виконанням, доповідались на 18 конференціях національного та міжнародного рівня: XIII Міжнародна науково-практична конференція «Фізична культура, спорт та здоров'я» (Харків, 2013 р.); X Міжнародний науковий конгрес «Сучасний Олімпійський спорт – спорт для всіх» (Мінськ, 2015 р.); Міжнародна наукова конференція «Освіта і спорт в епоху могутності і щастя» (м. Ашгабат, Туркменістан, 2016 р.); IX Міжнародна науково-практична конференція «Реалізація здорового способу життя – сучасні підходи» (Дрогобич, 2017); Міжнародні науково-практичні конференції «Основні напрямки розвитку фізичної культури, спорту та фізичної реабілітації» (Дніпропетровськ, 2011-2016); Міжнародні науково-практичні конференції «Основні напрямки розвитку фізичної культури, спорту та фізичної реабілітації» (Дніпро, 2017-2018); Міжнародна конференція «Сталий розвиток і спадщина у спорті: проблеми і перспективи (Київ, 2017, 2018); Міжнародні наукові конференції молодих учених «Молодь та Олімпійських рух» (Київ, 2014-2018); XVI Міжнародна науково-практична конференція «Актуальні проблеми і перспективи розвитку фізичного виховання, спорту і туристсько-краєзнавчої роботи в закладах освіти» (Переяслав – Хмельницький, 2018); Міжнародні науково-практичні конференції «Фізична активність і якість життя людини» (Луцьк, 2017, 2018) IV Всеукраїнська науково-практична конференція «Актуальні проблеми фізичного виховання, спорту та валеології» (Кременчук, 2012). Результати дослідження обговорювались на звітних наукових конференціях кафедри ТМФВ НУФВСУ, засіданнях кафедри фізичного виховання Полтавського університету економіки і торгівлі (2011-2016 рр.), кафедри ТМФВ НУФВСУ (2017-2018 рр.), на засіданні Круглого столу, який проводив Центр дослідження правових проблем громадянського суспільства (2018 р.), на засіданнях робочої групи громадської ради з гендерних питань при МФО «Рівні можливості» (2016-2018 рр.).

Публікації. За темою дисертації опубліковано 45 наукових праць (серед яких 22 одноосібні). Основні положення дисертаційної роботи викладені у монографії «Теоретико-методологічні основи гендерного підходу до формування аксіологічної значущості фізичної культури у школярів» та 21 науковій праці за темою дисертації. У фахових виданнях України опубліковано 21 наукову працю (із них 18 включено до міжнародних наукометричних баз); 14 праць мають апробаційний характер; 9 праць додатково відображають наукові результати дисертації (серед яких монографія та навчальний посібник з грифом МОН).

Особистий внесок у спільних публікаціях полягає у постановці проблеми, вивченні методології дослідження, обранні методик досліджень, систематизації практичного матеріалу, теоретичному обґрунтуванні концепції гендерного підходу у фізичному вихованні школярів, виокремленні стратегій впровадження гендерного підходу в освітню практику ЗВО України, інтерпретації отриманих даних. Кандидатську дисертацію на тему «Формування ціннісних категорій особистої фізичної культури у студентської молоді» захищено у 2010 р. Її матеріали в тексті докторської дисертації не використовуються.

Структура й обсяг дисертації.

Дисертація складається зі вступу, 6 розділів, висновків, списку використаних джерел (584 найменування, з них – 40 іноземною мовою) та 15 додатків. Загальний обсяг дисертації – 590 сторінок. Робота містить 75 таблиць, 31 рисунок.

У *вступі* обґрунтовано актуальність дисертації, визначено зв'язок роботи з науковими планами, темами; сформульовано мету, завдання, об'єкт і предмет, дослідження; визначено методологію та методи дослідження; розкрито наукову новизну та практичну значущість одержаних результатів; визначено особистий внесок автора; наведено дані щодо апробації роботи і впровадження її результатів у практику; зазначено кількість публікацій автора.

У першому розділі «Формування цінностей фізичної культури дітей у процесі фізичного виховання в школі» подано аналіз науково-методичної літератури та документальних джерел щодо проблеми дослідження.

Аналізуючи сучасні підходи до розвитку фізичної культури в Україні, концептуальну спрямованість програм з фізичної культури, які розкриваються у завданнях та принципах її функціонування, автором визначено, що у сучасному фізичному вихованні школярів існує невідповідність між високими вимогами суспільства до розвитку особистості та вкрай низьким рівнем духовного, інтелектуального та фізичного розвитку юних українців.

Систематизуючи сутнісно-змістову характеристику категорії «гендер» у контексті психолого-педагогічних досліджень, здобувачка констатує його різне тлумачення дослідниками. Нею запропоноване таке визначення дефініції «гендер» – це змодельовані суспільством поведінкові взірці жінки та чоловіка, екстрапольовані на різні сфери суспільних відносин. У даному контексті – відносини в сфері фізичної культури та спорту.

Авторкою з'ясовано, що факторами впливу на пріоритети використання гендерного підходу у фізичному вихованні є дискусійні питання переважання двох парадигм: соціокультурної і соціо-біологічної, що переконливо доводить про необхідність залучення нових знань у галузі фізичної культури і спорту, які будуть доповнені концепцією структурно-функціональних підходів у фізичному вихованні молоді з визначенням пріоритетних напрямів спрямованого впливу гендерного підходу на формування цінностей індивідуальної фізичної культури школярів.

На думку дослідниці, гендер можна вважати одним із базових принципів стратифікації поряд із національністю, соціальною приналежністю та іншими принципами. Використання гендерного підходу в теорії та методиці фізичного виховання надає широкі можливості для конструктивної взаємодії змісту гендерних досліджень з наявними методиками навчання та концепціями у сфері фізичного виховання школярів.

Обсяг першого розділу 48 сторінок, що складає 8,1% від загального обсягу дисертаційної роботи. Результати теоретичного дослідження представлено у 4 працях автора.

У другому розділі **«Методи та організація дослідження»** обґрунтовано систему взаємодоповнюючих, адекватних меті та завданням дослідження методів, наведено відомості про контингент обстежуваних, а також надано інформацію щодо організації та етапів дослідження.

Для досягнення поставленої мети й рішення завдань дослідження було використано такі методи: аналіз та узагальнення даних науково-методичної літератури й джерел мережі Інтернет; соціологічні: анкетування; психолого-діагностичні: опитувальник Є. В. Боченкової «Самоопис фізичного розвитку», модифікована методика М. Рокича «Ціннісні орієнтації», методика Ю. М. Орлова «Потреба у досягненнях», методика І. М. Юсупова «Експрес-діагностика емпатії», опитувальник С. Бем «Маскулінність – фемінінність»; методи математичної статистики: факторний аналіз, кореляційний аналіз (лінійний кореляційний аналіз Пірсона), кластерний аналіз.

У дослідженні взяли участь 638 учнів (303 юнака та 335 дівчат) 5-11-их класів (11-17 років) ЗЗСО м. Полтава та 21 вчитель фізичної культури мм. Києва, Кременчука, Полтави.

Дослідження проводилось у декілька етапів.

Перший етап (2011 р.) був присвячений визначенню теоретико-методологічного підходу до аналізу предмета та об'єкта дослідження. Проведено вивчення літературних джерел та документальних матеріалів за темою дисертації для визначення стану проблеми в системі фізичного виховання. Було визначено проблемне поле досліджень та сформовано програму дослідження.

На другому етапі (2012-2013 рр.) було визначено вікові й статеві особливості формування ціннісних орієнтацій та індивідуальної фізичної культури школярів. А саме: динаміка мотиваційних пріоритетів, моделі

ціннісних орієнтацій у поведінкових характеристиках особистості та моделі ціннісних орієнтирів індивідуальної фізичної культури, самооцінка фізичного розвитку, потреба у досягненні, рівень емпатії, рівень сформованості ціннісних орієнтацій юнаків і дівчат різних вікових груп.

Третій етап (2014-2015 рр.) мав на меті вивчити індивідуальні гендерні особливості формування ціннісних орієнтацій та індивідуальної фізичної культури школярів. Для визначення характерних особливостей прояву ознак психологічної статі школярів у віковому аспекті було використано стандартизоване тестування психологічного типу особистості С. Бем «Маскулінінність – фемінінність».

Четвертий етап (2016 р.) був присвячений визначенню факторної структури потребово-мотиваційної сфери підлітків та психологічної статі, виявленню чинників, що впливають на формування цінностей індивідуальної фізичної культури школярів.

На п'ятому етапі (2017 р.) обґрунтовано необхідність і доцільність розробки й упровадження гендерного компоненту у фізичне виховання сучасних школярів, як сутнісно новий і прогресивний напрям формування аксіологічної значущості фізичної культури. Визначені біологічні, психологічні, соціально-культурні та особистісні передумови гендерного підходу у фізичному вихованні школярів. Сформульовані ключові компоненти, принципи, напрями впливу та організаційно-педагогічні умови реалізації концепції гендерного підходу у фізичному вихованні школярів, здійснено обробку отриманих даних, проведено аналіз та обговорення результатів дослідження.

На шостому етапі (2018-2019 рр.) проводилось оформлення дисертаційної роботи. Організація та проведення етапних досліджень, використання наукових підходів дозволили обґрунтувати концепцію гендерного підходу у фізичному вихованні школярів, яка має стати складовою системи фізичного виховання молоді.

У третьому розділі «Вікові й статеві особливості формування ціннісних орієнтацій та індивідуальної фізичної культури школярів» автором досліджувалась динаміка мотиваційних пріоритетів рухової активності юнаків і дівчат у віковому аспекті; вивчалися ціннісні орієнтації школярів різних вікових груп, що дозволило встановити ієрархію термінальних та інструментальних цінностей юнаків і дівчат та визначити моделі їх ціннісних орієнтирів у поведінкових характеристиках особистості та індивідуальної фізичної культури.

На основі результатів емпіричного дослідження здобувачкою виявлено, що в основі потребово-мотиваційної сфери фізичної культури і спорту юнаків і дівчат є як спільні пріоритети, так і ті, що суттєво відрізняються. З 5-го по 11-й класи за різними причинами кількість школярів, які займаються спортивною діяльністю, суттєво зменшується. Хлопці та юнаки частіше обирають силові види спорту – тхеквондо та футбол. Дівчата віддають перевагу плаванню та різновидам фітнесу. Встановлено, що зацікавленість заняттями фізичною культурою у хлопців з 5-го класу до 11-го знижується майже вчетверо, у дівчат – удвічі.

Авторкою уперше визначено мотиваційні пріоритети до занять фізичною культурою та спортом хлопців і дівчат, які спрямовані на вдосконалення зовнішнього вигляду та фігури, починаючи з 11 років. Їх бажання займатися фізичною культурою і спортом переважно пов'язане з мотивацією вдосконалення форм тіла, яка у дівчат виявляється з 5-го класу. Починаючи заняття спортом у віці 15–17 років, юнаки спрямовують свою діяльність не на високий спортивний результат, а на оздоровлення організму та вдосконалення фігури. В 11-му класі мотивація вдосконалення фігури засобами фізичного виховання на 25 % вища у дівчат, ніж у хлопців.

Також вперше визначено моделі ціннісних орієнтирів у поведінкових характеристиках та моделі ціннісних орієнтацій індивідуальної фізичної культури хлопців і дівчат у різні вікові періоди.

Вивчення загального рівню самооцінки фізичного розвитку, виявило домінування у школярів переважно високого рівня самооцінки (в середньому значення як у юнаків, так і у дівчат, складають 71 % - 86 % (від максимального балу).

Визначено чотири моделі самооцінки фізичного розвитку у віковому, статевому та гендерному аспектах які характеризуються суттєвими відмінностями і свідчать про формування різних ціннісних орієнтирів в індивідуальній фізичній культурі підлітків, які треба враховувати при організації процесу фізичного виховання.

Виявлено існування суттєвих відмінностей у кореляційних зв'язках між показниками самоопису респондентів різних вікових категорій, що має безпосередній вплив на рівень загальної самооцінки юнаків та дівчат. Хлопці самооцінку безпосередньо пов'язують зі своєю силою та фізичною активністю, дівчата – із зовнішністю та координацією рухів. При цьому на загальну самооцінку хлопців молодших за віком впливає більше показників, ніж у дівчат.

При порівнянні ступеню сформованості диференційованої системи термінальних та інструментальних цінностей авторкою з'ясовано, що школярі 11-13 та 14-15 років термінальні цінності розуміють гірше, ніж інструментальні. Натомість, у старшокласників більшою мірою сформована диференційована система оцінки термінальних цінностей.

Результати проведеного кореляційного аналізу між рисами та якостями характеру, які цінують в інших людях школярі, та інструментальними цінностями, дозволив здобувачці визначити показники, які з віком перетворюються на життєві ціннісні орієнтації і набувають значущості для представників обох статей.

Вивчення рівня потреби у досягненні успіху у школярів різних вікових груп, дозволило визначити, що потреба у досягненні успіху з віком зростає у юнаків та знижується у дівчат. Виявлено, що переважно низький рівень потреби у досягненні успіху мають школярі, які не займаються спортом.

Отримані результати досліджень дають автору право стверджувати, що для формування певної стратегії залучення учнівської молоді до систематичних занять фізичною культурою, вивчаючи інтереси, мотиви, ціннісні орієнтації у сфері фізичної культури, їх ставлення до рухової активності, не можна орієнтуватися тільки на один із показників біологічної чи психо-соціальної системи. Авторка наголошує про необхідність врахування не тільки фізіологічних та морфо-функціональних особливостей школярів, але і всього комплексу біологічних і соціальних ознак особистості, впроваджуючи гендерний підхід у процес шкільного фізичного виховання.

Розділ викладено на 116 сторінках тексту, а результати дослідження представлено у 6 публікаціях автора.

У четвертому розділі «Гендерні особливості формування ціннісних орієнтацій та індивідуальної фізичної культури школярів» автором представлено результати дослідження психологічної статі школярів у гендерному аспекті розвитку індивідуальної фізичної культури.

В результаті дослідження психологічної статі школярів, за допомогою використання методики С. Бем «Маскулінність – фемінінність», автором виявлено, що прояв маскулінних якостей характеру у дівчат з віком посилюється до 30 %, у хлопців – до 45 %. У школярів, які займаються спортом, прояв маскулінних якостей посилюється до 75 %, що більше на 30 %, ніж у тих, які не займаються спортом, що підтверджує доводи вчених про вплив спорту, як одного з факторів соціалізації особистості, на формування маскулінних рис характеру людини не залежно від статі.

На підставі даних, отриманих у перебігу дослідження, здобувачкою модифікована система оцінки гендерних ознак (психологічного типу за індексом IS) хлопців та дівчат із використанням факторного та кластерного аналізів результатів тестування за опитувальником Сандри Бем BSRI (Bem Sex-Role Inventory) «Маскулінність – фемінінність», згідно з якими повною мірою відображаються усі значення досліджуваного параметру. Це дозволило визначити, що до андрогінного типу відносяться 51 % школярів,

до маскулінного – 15,7 %, до фемінінного – 33,3 %. У результаті аналізу даних виявлено, що з віком у юнаків кількість осіб з ознаками маскулінності зростає (з 21,9 % до 30,1 %). Також виявлено тенденцію до збільшення кількості фемінінних дівчат із віком (з 40,41 % до 57,50 %), що дозволило автору зробити припущення щодо впливу статево-рольового виховання на формування гендерної ідентичності підлітків.

На основі визначених переважних характеристик психологічної статі хлопців і дівчат, їх рівня самооцінки та потреби у досягненні успіху, ціннісних орієнтацій та мотивів до занять фізичними вправами, проаналізовано мотиви й установки юнаків і дівчат з точки зору їх гендерної ідентичності. Виявлено, що вже у підлітковому віці юнаки та дівчата одного психологічного типу не схожі між собою: маскулінні юнаки відвідують уроки фізичної культури, усвідомлюючи, що це корисно для їх фізичного розвитку, андрогінні та фемінінні – тільки для отримання заліку з даного предмету; маскулінінним дівчатам не цікаво на уроках, вони відвідують заняття тільки заради заліку, натомість фемінінні та андрогінні дівчата – для користі власного здоров'я. Мотиви щодо занять фізичними вправами також мають гендерні відмінності та особливості. Для маскулінних юнаків – це спосіб досягнення високих спортивних результатів, для маскулінних дівчат – удосконалення форми тіла. Фемінінні юнаки, займаючись фізичними вправами, вбачають для себе корисність у спілкуванні з друзями, натомість, фемінінні дівчата – бажають покращити свій стан здоров'я. Андрогінні юнаки та дівчата одностайні у власній мотивації щодо занять фізичними вправами: для них важливо спілкування з друзями та інтерес до певного виду спорту.

На основі виявлених домінантних психологічних якостей особистості О.Ю Марченко визначила фактори, які сприяють формуванню мотивації до занять руховою активністю юнаків і дівчат, які певним чином відрізняються у юнаків і дівчат різних психологічних типів і визначені як «стимулюючі» фактори. Для юнаків це: високий рівень потреби в досягненні успіхів,

високий рівень самооцінки фізичного розвитку, індивідуальні програми, спрямовані на корекцію фігури, авторитет батьків та вплив сім'ї. Для дівчат: реалізація інтересу до визначених видів рухової активності, спрямованість занять фізичними вправами на корекцію фігури, досягнення поставленої мети, здатність до адекватної самооцінки, здатність до самоконтролю.

Розділ викладено на 55 сторінка тексту, а результати дослідження представлені у 12 публікаціях автора.

У н'ятому розділі «Теоретико-метологічні засади концепції гендерного підходу в процесі фізичного виховання школярів» автором, на основі отриманих даних констатувального експерименту було обґрунтовано і розроблено концепцію гендерного підходу до формування аксіологічної значущості фізичної культури у школярів.

Структурними складовими концепції є: передумови розробки концепції (біологічні, психологічні, соціально-культурні, особистісні), складові компоненти (когнітивний, мотиваційний, діяльнісний, аксіологічний, інтегративний). Було визначено організаційно-педагогічні передумови впровадження концепції гендерного підходу у фізичному вихованні школярів, якими є: гендерна освіта студентів ЗВО фізкультурного профілю; гендерна просвіта вчителів фізичної культури; гендерна просвіта батьків; гендерне виховання школярів. Визначено умови впровадження концепції (врахування інтересу та мотивів до занять видами спорту на уроках фізичної культури відповідно гендерних особливостей учнів, врахування особливостей прояву потреби у досягненнях, акцент на впровадження засобів самоконтролю фізичного розвитку і корекція поняття «фізична досконалість» для юнаків і дівчат. Розроблено критерії та показники ефективності впровадження концепції гендерного підходу у фізичному вихованні школярів з використанням мотиваційного, діяльнісного, результативного критеріїв.

Шляхом експертної оцінки думки фахівців сфери фізичної культури і спорту визначено, що гендерний підхід досі не набув належного поширення у закладах загальної середньої освіти України, обізнаність вчителів фізичної

культури щодо гендерної складової в різних галузях знань знаходиться на низькому рівні. Згідно опитування, тільки 26,7 % вчителів фізичної культури вважають використання гендерного підходу при організації системи фізичного виховання в школі необхідним. Переважно – це вчителі фізичної культури, стаж яких не перевищує 5 років.

На основі проведених власних наукових досліджень, аналізу науково-методичної літератури, документальних матеріалів розроблено та запропоновано до практичного використання методичні рекомендації для вчителів фізичної культури «Особливості впровадження гендерного підходу у фізичному вихованні школярів», які складаються із засобів і методів, що сприяють виявленню індивідуальних гендерних особливостей юнаків і дівчат з урахуванням їх гендерної ідентичності, розвиваючи потенціал чоловічої та жіночої індивідуальності засобами фізичної культури. Повторне опитування щодо основних напрямів впровадження гендерного підходу у фізичному вихованні школярів, після опрацювання наданих інструктивно-методичних рекомендацій свідчить, що доцільність та необхідність включення гендерного підходу до організації навчально-виховного процесу з фізичного виховання визнали 78,8 % викладачів фізичної культури, змінивши власну думку щодо переваги традиційного підходу у фізичному вихованні.

Розділ викладено на 150 сторінках тексту, а результати досліджень відображено у 7 публікаціях автора.

У шостому розділі «Аналіз та обговорення результатів дослідження» згідно з логікою наукового пошуку, аналіз та узагальнення поданих у дисертаційній роботі результатів дослідження передбачали оцінку рівня досягнення поставленої мети.

Представлено три групи даних, отриманих у ході дослідження.

Підтверджено дані: про необхідність врахування мотиваційних пріоритетів юнаків і дівчат для підвищення якості організації освітнього процесу з фізичного виховання (Т. Ю. Круцевич 2008, В. В. Приходько, 2011;

2015; Н. В. Москаленко, 2012, 2015; Г. В. Безверхня, 2012; О. В. Іщенко, 2016; М. І. Маєвський, 2016);

щодо цілеспрямованого формування цінностей фізичної культури підлітків з метою підвищення рівня їх індивідуальної фізичної культури (Л. П. Пилипей, 2011; Є. В. Федоренко, 2012);

щодо врахування стимулюючих та лімітуючих факторів для покращення мотивації до занять фізичною культурою (О. О. Біліченко, 2014; М. І. Маєвський, 2016);

про суттєві гендерні особливості та відмінності у ставленні до занять фізичною культурою дівчат і хлопців (О. В. Фащук, 2012; О. О. Біліченко, 2014);

про перевагу андрогінного типу гендерної ідентичності у юнаків і дівчат за результатами тестування проведеного за опитувальником Сандри Бем «Маскулінність-фемінінність» (М. Ю. Римарев, 2006; О.В. Коломийченко, 2017);

про необхідність співпраці сім'ї та школи як однією з умов ефективності системи організації фізкультурно-оздоровчої роботи з дітьми (Н. Є. Пангелова, 2017; Н. В. Москаленко, 2018).

Доповнено та розширено наукові дані: про структуру зовнішніх і внутрішніх факторів, які впливають на формування мотивації школярів до самовдосконалення засобами фізичного виховання (Г. В. Безверхня, 2004; М. М. Саїнчук, 2010; Т. Ю. Круцевич, 2017; О. В. Андрєєва, 2017);

про структуру мотиваційних пріоритетів, мотивів, інтересів, вподобань школярів середнього та старшого шкільного віку до занять фізичною культурою і спортом (І. Р. Боднар, 2015; Ю. Круцевич 2017; Н. В. Москаленко, 2018);

щодо самооцінки стану здоров'я та фізичного розвитку юнаків і дівчат (Є. В. Боченкова, 2000; О. М. Мілякова, 2007; Є. В. Федоренко; М. І. Маєвський, 2016);

щодо прояву емпатійної спрямованості юнаків і дівчат, які займаються та не займаються спортом (В. В. Цибульська, 2015; М. І. Маєвський, 2016);

щодо педагогічних умов та критеріїв ефективності реалізації статевої диференціації в процесі навчання школярів (Г. Ф. Дульмухаметова, 2010);

про вплив фізичного виховання на гендерну соціалізацію юнаків в дівчат (І. І. Таран, 2005);

щодо гендерного виховання учнів основної школи на уроках фізичної культури (І. В. Євстігнеєва, 2012).

Шляхом експериментальних досліджень дістало подальшого розвитку:

система оцінки за індексом IS психотипу особистості та визначені нові межі градації тесту Сандри Бем «Маскулінність – фемінінність», згідно з якими повною мірою відображаються усі значення досліджуваного параметру;

положення про те, що реалізація гендерного підходу у фізичному вихованні школярів неможливо без наявності у вчителя фізичної культури необхідного рівня знань про розуміння гендеру, як комплексу біологічних, соматичних, соціокультурних та поведінкових характеристик особистості для виявлення індивідуальних гендерних особливостей юнаків і дівчат завдяки яким вони зможуть проявляти власні здібності;

знання про ціннісно-мотиваційну структуру особистості у сфері фізичної культури і спорту, на яку впливають зовнішні та внутрішні фактори, зокрема: зовнішні – умови життя, матеріальне становище у сім'ї, вид рухової активності, якість проведення уроків фізичної культури; внутрішні :мотиви, інтереси, спрямованість особистості, рівень потреби у досягненнях, ціннісні орієнтації та гендерна ідентичність;

Новими даними дисертаційного дослідження є: обґрунтування та розробка концепції гендерного підходу у фізичному вихованні школярів, в основу якої покладено теоретичні, методологічні засади та емпіричні

дослідження формування аксіологічної значущості фізичної культури у віковому, статевому та гендерному аспектах;

теоретичне обґрунтування з точки зору виокремлення і трактування гендерного підходу, як дефініції в політичному, громадському, соціальному середовищах та особливостей його значення для фізичного виховання і спорту, запропоноване для використання у дослідженнях нового терміну гендеру;

визначення чотирьох моделей самооцінки фізичного розвитку школярів у віковому, статевому та гендерному аспектах, які характеризуються суттєвими відмінностями і свідчать про формування різних ціннісних орієнтирів в індивідуальній фізичній культурі підлітків, які треба враховувати при організації процесу фізичного виховання;

визначення критичних періодів зниження і підвищення мотивації школярів до занять спеціально-організованою руховою активністю: у юнаків – період зниження мотивації відбувається з 7-го до 8-го класу, а період підвищення – з 9-го до 11-го класу; у дівчат – періоди зниження мотивації: 7-ий та 10-ий класи, період підвищення – з 11-го класу;

визначення моделей особистісних психо-соціальних характеристик поведінкових реакцій школярів в різні вікові періоди, які характеризуються відмінностями за віковою та статевою приналежністю та визначення моделей індивідуальної фізичної культури юнаків і дівчат різних вікових груп;

визначення стимулюючих та лімітуючих факторів мотиваційної складової школярів різних вікових груп щодо формування аксіологічної значущості фізичної культури засобами фізичного виховання у віковому, статевому та гендерному аспектах.

Висновки відповідають завданням дослідження.

Разом з позитивними сторонами дисертаційної роботи слід відзначити **певні недоліки і дискусійні питання:**

1. В тексті дисертації автор використовує для учнів 5-11 класів терміни «юнаки» і «дівчата». Однак за віковими періодами з 5 по 9 клас учні чоловічої статі це – «підлітки» (хлопці), а 10-11 класу – «юнаки».
2. На нашу думку, доцільніше було б сформулювати назву підрозділу 1.4. як «Психолого-біологічні передумови диференційованого навчання юнаків і дівчат», оскільки у цьому підрозділі переважно висвітлені особливості саме психічного розвитку дівчат і хлопців молодшого шкільного і підліткового віку.
3. При порівнянні фактичних результатів у рухових тестах і самооцінки бажано було б навести результати тестування.
4. В тексті три рази подається методологія дослідження: у вступі, у другому і в п'ятому розділах. На нашу думку, достатньо було б зробити посилання в розділах, де це потрібно, на попередній текст.
5. Наявні певні недоліки в оформленні рисунків і таблиць (рис.3.21, 4.1, 4.2; табл. 3.39, 3.40).
6. Необхідно відмітити деяке перевантаження тексту дисертації таблицями (III розділ – 44 таблиці, IV розділ – 28 таблиць), що у певній мірі ускладнює сприйняття поданої інформації.

Однак, питання, які виникли при аналізі дисертаційної роботи не мають принципової спрямованості і не знижують позитивної оцінки наукової праці, а більш відносяться до побажань та дискусій.

Висновки про відповідність дисертації встановленим вимогам.

Дисертаційна робота Марченко Оксани Юріївни «Теоретико-методологічні основи гендерного підходу до формування аксіологічної значущості фізичної культури у школярів» є завершеним самостійним науковим дослідженням, що має теоретичне і практичне значення для удосконалення процесу фізичного виховання в умовах закладів загальної середньої освіти шляхом впровадження гендерного підходу.

За актуальністю розкритих питань, новизною отриманих результатів дослідження і практичним значенням дисертація Марченко О.Ю. відповідає пп. 9, 10 «Порядку присудження наукових ступенів», затвердженого Постановою Кабінету Міністрів України від 24 липня 2013 р. №567, а її автор заслуговує присудження наукового ступеня доктора наук з фізичного виховання та спорту за спеціальністю 24.00.02 – фізична культура, фізичне виховання різних груп населення.

Офіційний опонент:
завідувач кафедри теорії та методики
фізичного виховання і спорту ДВНЗ
«Переяслав-Хмельницький державний
педагогічний університет імені Григорія
Сковороди», доктор наук з фізичного
виховання і спорту, професор



Підпис Н.Є.Пангелова
Засвідчую:
Мач. ВК *В.П. Д. Пангелова*